

kodó gazdag és változatos ön- és ellenségképeket. A szerzők világossá teszik, hogy mindkét államban politikai összefüggésben a mindenkori nemzeti érdekek mentén különböző, részben ellentétes barát- és ellenségképet használtak.

Gregor Mayer *Nyugtalanító emlékek, rebellis ikonográfia. Az 1914-es szarajevói merénylet emlékezete Szerbiában és Boszniában* című tanulmányában megvilágítja a szarajevói merénylet ellentétes megítélését a két államban az első világháború kitörésének 100. évfordulóján. Megismerteti az olvasóval Christopher Clark *Alvajárók* című kötetének vitáját Szerbiában, az európai diplomácia erőfeszítéseit arra, hogy Szarajevót a 2014-es megemlékezések kapcsán a megbékélés szimbólumává alakítsa, és az egyidejűleg a Szerb Köztársaságban rendezett ellenrendezvényre is ráirányítja a figyelmet. Részleteket tudhatunk meg a szerzőtől az ikonikussá vált szarajevói merénylet, Gavrilo Princip megítélésének újraértelmezéséről és szerb részről történt heroizálásáról is.

A különleges témát körüljáró kötetet egyaránt ajánlom az első világháborúval foglalkozó szaktörténészek valamint a téma iránt érdeklődést tanúsító szélesebb olvasóközönség szíves figyelmébe.

Balla Tibor

MARTIN SCHMITZ

„ALS OB DIE WELT AUS DEN FUGEN GINGE”

Kriegserfahrungen österreichisch-ungarischer Offiziere 1914–1918

(Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn, 2016. 434 o. ISBN 978-3-506-78115-4)

A XX. század öskatasztrófiájaként elhíresült első világháború centenáriumán számos német nyelvű publikáció jelenik meg folyamatosan. Azok közül is kiemelkedik Martin Schmitz kötete, amely az Osztrák–Magyar Monarchia katonatisztjeinek első világháborús tapasztalatait dolgozza fel, továbbá az azokból levonható következtetéseket járja körül.

A rövid előszó után a szerző az első fejezetben felsorolja a Nagy Háború századik évfordulóján Ausztriában megjelent hadtörténeti vonatkozású műveket. Hangsúlyozza, hogy az általa választott témakör alapos körüljárásához a császári és királyi vezérkari tisztek valamint tábornokok visszaemlékezésein kívül szükséges a világháború alatt szolgált összesen 221 000 csapattiszt haditapasztalatainak adekvát vizsgálata is. Alapvetően nem csak a háború teljes tartama, hanem a csupán a háború egy meghatározott időszakában, vagy valamelyik frontján harcolt tisztek is érdeklődése középpontjába kerültek. A kötet megírásához elsősorban a bécsi Hadilevéltárban megtalálható tiszti hagyatékokat, valamint az első világháború idején keletkezett új tábori aktákat dolgozta fel.

A második nagy témaegység a Monarchia szárazföldi haderejének hármas tagolódását vázolja fel, ismerteti a fontosabb szervezeti változásokat 1914-ig. Kitér a császári és királyi tisztek soknyelvűségéből adódó problémákra, többek között kihangsúlyozza a nyelvi és kommunikációs nehézségek meghatározó voltát, amelyek jelentősen megnehezítették a tisztek életét a Nagy Háború idején. Megvizsgálja a haderő tisztikarának háború előtti társadalmi összetételét (a későbbi tisztek mintegy felének az apja is tiszt volt és a hivatás családon belül öröklődött), valamint összegzi annak háborús veszteségeit. Több háborús frontparancsnok – mint például Erwin Zeidler altábornagy, Görz védője az olasz front

isonzói szakaszán – kritikáját is idézi az 1914 előtt a Monarchiában folyó katonai oktatásról és képzésről. Részletezi a császári és királyi hivatásos tisztikar háború elején elszenvedett hatalmas harctéri veszteségeit (1914-ben 25 000 fő), létszámának folyamatos csökkenését (1918-ban már csak 12 000 fő az aktív tisztek száma). Megtudjuk, hogy a hivatásos tiszthiányt a Monarchia hadvezetése a gyors előléptetésekkel, valamint a csapattisztek képzési idejének lerövidítésével kompenzálta, továbbá a tartalékos tisztté történő gyors előléptetéssel (kivételes esetben, akár őrnagyi rangot is elérhetett valaki tartalékos tisztként) pótolta. Mindezeket a tényeket a német hadsereg tisztikarában uralkodó viszonyokkal is összehasonlítja.

Megtudjuk, hogy az osztrák–magyar tartalékos és hivatásos tisztek aránya a haderőben az első világhétség alatt 3:1 volt, ugyanakkor a mű írója részleteket árul el a tartalékos tisztek megbízhatatlanságáról, amelynek oka a tartalékos tisztek ezredenként eltérő szintű és minőségű kiképzése volt. Említést tesz arról, hogy magas volt a zsidó származású tartalékos tisztek aránya és közöttük több esetben fordult elő dezertálás. Mindezen nehézségek ellenére Schmitz megállapítja, hogy a dunai birodalom tisztikarának nivója 1914–1918 között mindvégig magas volt.

A harmadik fejezetben részleteket tudunk meg arról, hogy a tisztek nemzetiségi hovatartozása mennyire játszott szerepet a katonai teljesítőképesség terén. A cseh tisztek közismert megbízhatatlanságát említi példaképpen, kiemeli többek között a császári és királyi 28. gyalogezred 1915 áprilisában az oroszokhoz történt átállását. Több hasonló esetet is felsorol, elsősorban a többségében szláv katonákból álló alakulatok megbízhatatlanságának illusztrálására.

A negyedik nagy témaegységben a mű írója sommás ítéletet mond az osztrák–magyar tábornokok és a vezérkari tisztek többségének alkalmatlanságáról – amelynek oka főként a háborús tapasztalatok hiányában volt keresendő –, akik közül sokakat kényszernyugdíjaztak 1914–15 folyamán. Bemutatja, hogyan ítélték meg a csapatoknál szolgáló tisztek a vezérkariak teljesítményét. A szerző ír a Monarchia katonai elitjének háborús tapasztalatairól. Az olvasó elé tárja, hogyan működött a vezérkar Franz Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök alatt 1914 előtt, majd részletezi az első és a második Hadsereg-főparancsnokság működését 1914–16, majd 1916 vége és 1918 novembere között.

Az ötödik fejezet a háború formáiról szól. Megtudhatjuk, hogy Ausztria-Magyarország hadereje hatalmas veszteségeket szenvedett a mozgóháborúban 1914 nyarán és őszén, amely főként a támadás mindenáron való erőltetése miatt következett be. Schmitz kiemeli a háború során az 1915. májusi gorlicei és az 1917. októberi caporettoi áttörés jelentőségét, amelyek szintén a mozgóháború kiváló példáinak tekinthetők. Az állásháborúban és az anyagszűkösség során a dunai birodalom tisztjei főleg a tüzéség fontos szerepét és mindenhatóságát hangsúlyozták. A német szövetséges hadviselési módjait, a velük való együttműködést, a pozitív és negatív tapasztalatokat szintén gyakorlati példákon keresztül mutatja be a mű írója. A belső ellenség elleni háborúról szóló részben a szerző kimutatja, hogy az osztrák–magyar tisztek állítása szerint a délvidéken és Bosznia-Hercegovinában élő szerb nemzetiségű lakosok Szerbiának kémkedtek, ezért közülük sokat elítéltek és kivégeztek, 4000 főt pedig Aradra internáltak. A szerb ortodox egyház is a szerbek mellett agított. Részletesen tárgyalja a Monarchia rutén nemzetiségű lakosai elleni eljárásokat és ügyeket. Bemutatja az osztrák–magyar tisztek ruszofilnek és kémnek hitt rutén lakosághoz fűződő viszonyát, a ruténekkal szemben elkövetett megtorlásokat. Schmitz jól

összefoglalja a partizánháború történéseit (az előrenyomuló k.u.k. csapatokat vagy hadtáp-alakulatokat a szerb lakosság, valamint a komitácsi alakulatok részéről érték támadások), továbbá a felkelések leverését az 1915–1918 között osztrák–magyar uralom alatt lévő Szerbiában. Részletesen leírja az 1918 márciusa és novembere között Ukrajna megszállásában résztvevő császári és királyi csapatok harcát a bolsevikok, a rablóbandák és a felkelő ukrán parasztek ellen.

A hatodik nagy témaegység a háború legitimációjáról szól. Megismerhetjük a világegés kitérése után a császári és királyi tisztikarban tapasztalható háborús lelkesedést. Több olyan tiszt visszaemlékezéseiből idéz a mű írója, akik vallásos alapon közelítettek a háborúhoz, vagy az emberiesség próbájának, illetőleg személyiségformálónak tekintették azt.

Részletesen körüljárja a Monarchia katonai összeomlását és vereségét, azok okainak és következményeinek vizsgálásával sem marad adós. Bemutatja Ausztria–Magyarország katonai helyzetét és a hadsereg ellátását 1918-ban, megismerhetjük a tisztikar morálját a háború utolsó évében, tudomást szerzünk a dezertálásokról, illetve a tisztek kintartásáról. Leperegnek előttünk 1918 októberének és novemberének eseményei, megismerjük a k.u.k. tisztikar reakcióit I. (IV.) Károly trónról történt lemondására, továbbá az 1918. november 3-án aláírt padovai fegyverszünetre vonatkozóan. Tudomást szerzünk az osztrák illetőségű tisztek frontról történt hazatéréséről, anyagi és egzisztenciális helyzetük változásáról 1918 után. Schmitz megismerteti az olvasót az egykori osztrák–magyar tisztek politikai tevékenységével, az utódállamok hadseregében, valamint a különféle bajtársi szervezetekben való szerepvállalásával, az első világegést lezáró, Párizs környéki békékhez való viszonyulásukkal.

A hetedik fejezetben a szerző összefoglalja a korábban általa leírtakat. Tudomást szerzünk arról, hogy az egykori vezérkari tisztek a két világháború között, illetve 1945 után visszaemlékezéseikben jócskán mentegették magukat első világháborús szereplésük miatt. A Monarchia hadserege egykori tisztjeinek tapasztalatai a Nagy Háború hadtörténeti feldolgozásához csekély jelentőséggel bírtak. Hangsúlyozza a tisztek mindenkor magasabb társadalmi beágyazottságát a legénységgel összehasonlítva. A nacionalizmus terjedése is megfigyelhető volt a „nemzetek felett álló” tisztikarban, a katonai elit „totális harcossá” vált, amit többek között a szerb és a rutén népesség, az irreguláris erők, vagyis a belső ellenség elleni fellépésük is bizonyít Szerbiában és Ukrajnában. A tisztek önképe is átalakult a háború során: fokozatosan eltávolodtak az uralkodótól és az államtól, a tiszt morál is sérült 1914–18 között, mentalitásuk is megváltozott. I. (IV.) Károlyt és a polgári parlamenti kormányzást nem tartották alkalmasnak a birodalom irányítására. Az 1918 után megjelent visszaemlékezésekben és egyéb publikációikban pedig sokan arról elmélkedtek az egykori tisztek közül, hogyan lehetett volna megmenteni a Monarchiát az összeomlástól.

A kötetet rövidítés-, levéltári forrás- és felhasznált irodalomjegyzék, továbbá névmutató egészíti ki.

A könyv elolvasását elsősorban az első világháború történetével behatóan foglalkozó történészeknek ajánlom, de véleményem szerint az érdeklődő olvasóközönség is hasznos adalékokat talál benne az osztrák–magyar tisztikar Nagy Háborús szerepéről és tapasztalatairól.

Balla Tibor